

EL TRACTAT DELS PIRINEUS I EL PATRONAT ECLESIASTIC. FAMÍLIA I RELIGIÓ A LA DIÒCESI D'ELNA-PERPINYÀ

Ignasi Fernández Terricabras
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM: Sota l'Antic Règim, l'accés al clergat constituïa no sols un problema de vocació individual, sinó també una elecció familiar en la qual les estratègies econòmiques i de promoció social tenien un paper sovint determinant, tant per als homes com per a les dones. Els beneficis més prestigiosos i rendibles (bisbats, canongies, abadies benedictines...) eren cobejats per les elits. I, als segles XVI i XVII, les famílies benestants dels comtats del Rosselló i la Cerdanya controlaven força bé els mecanismes que permetien accedir a aquests càrrecs eclesiàstics a tot Catalunya. Però el Tractat dels Pirineus, amb el pas de la diòcesi d'Elna-Perpinyà sota sobirania francesa i l'arribada al bisbat de moltes famílies meridionals immigrades, trasbalsà profundament la inserció d'aquestes famílies en les xarxes clientelars. Els seus membres s'han d'adaptar, en el decurs d'una o dues generacions, a la nova situació politicoeclesiàstica.

PARAULES CLAU: Església, religió, administració, Rosselló, Perpinyà, Elna, bisbes, Catalunya.

Les actes del congrés que el lector té entre mans revelen ja definitivament que el Tractat dels Pirineus no va ser només un esdeveniment purament diplomàtic, objecte d'una «*histoire événementielle*» de tipus tradicional. La constitució d'una nova frontera va tenir un impacte decisiu en els àmbits social, econòmic i cultural de la Catalunya de l'època, capgirant la vida d'una bona part dels catalans del segle XVII. La historiografia ha plantejat, sense arribar encara a conclusions taxatives, si la vida religiosa s'hi va veure alterada.¹ Òscar Jané Checa ha cridat l'atenció sobre els canvis en la celebració de matrimonis entre contraents de les «dues» Cerdanyes.² En canvi, Jean-François Galinier-Pallerola detecta en les actituds davant de la mort durant la primera meitat del segle XVIII un comportament tradicional, amb més semblances amb allò que s'esdevé a la resta de Catalunya que amb els testaments occitans.³ De la mateixa manera, segons Eugène Cortade, la imatgeria religiosa sembla més influïda pel treball dels artistes del Principat que pel classicisme francès.⁴

La meua aportació pretén posar de relleu la incidència del Tractat dels Pirineus sobre un aspecte concret: el dels nomenaments en l'Església catòlica, sobretot a aquells càrrecs que tenien una dosi afegida de prestigi o eren més lucratius. Aquests «beneficis» eclesiàstics eren els més cobejats per les famílies benestants de l'època per als seus plançons que, de grat o per força, havien optat per una carrera clerical. Com i de quina manera el Tractat dels Pirineus afectà les estratègies «eclesiàstiques» d'aquestes persones i d'aquestes famílies?

La base social del clergat: importància de la família i de les xarxes clientelars

En efecte, la historiografia recent ha posat de relleu que l'accés a una gran part dels càrrecs eclesiàstics i, per extensió, a l'estament clerical, constituïa no sols un problema de vocació individual, sinó també una elecció familiar en la qual les estratègies econòmiques i de promoció social tenien un paper sovint determinant, tant per als homes com per a les dones.⁵

Per a la majoria de les famílies que destinaven un o més dels seus fills a l'Església, aquesta opció era també una mena d'«inversió» de la qual esperaven obtenir unes satisfaccions que no havien de ser forçosament en termes econòmics, sinó que podien ser polítiques o socials: la pau familiar entre germans o cosins, el manteniment

1. La millor síntesi és Raymond SALA, *Dieu, le Roi, les Hommes. Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Canet: Trabucaire, 1996.

2. Òscar JANÉ CHECA, *La identitat de la frontera pirinenca. Efectes socials i polítics al Nord de Catalunya des de la creació de Montlluís (1677-1698)*, Girona: Diputació de Girona, 2008, p. 133-149.

3. Jean-François GALINIER-PALLEROLA, «Les Pyrénées, la mort, le salut 1701-1750: essai d'histoire comparative sur les clauses religieuses des testaments», a Jaume BERTANPETIT i Elisenda VIVES (eds.), *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*, Andorra la Vella: Centre de Trobada de les Cultures Pirinenques, 1995, p. 243-253.

4. Eugène CORTADE, «Mil retaules barrocs», *Afers*, 28, 1997, p. 521-536.

5. A tall d'exemple, Antonio IRIGOYEN LÓPEZ, «Clero secular, familia y movilidad social: actores y directores (Murcia, siglo XVII)», a *Familias, poderosos y oligarquías (Seminario Familia y Elites de Poder en el Reino de Murcia, siglos XI-XIX)*, Múrcia: Universitat de Múrcia, 2001, p. 131-152.

de rendes en el cercle familiar, el prestigi i la reputació, la possibilitat d'accés a determinats càrrec polítics o eclesiàstics, la pertinença a o la consolidació de xarxes clientelars... Val a dir que tot això no és incompatible amb la instrucció, la moralitat o la devoció del clergue: l'assumpció per la societat –i en particular per aquestes mateixes classes socials– dels postulats de la Contrareforma fa que la clerecia cada cop s'adapti millor a les pautes de formació, de conducta i de pietat que els reformadors i les autoritats eclesiàstiques n'esperen.⁶

Aquesta situació es va veure intensificada a partir del concili de Trento (1545-63). El concili va prohibir que els bisbes ordenessin els candidats que no disposaven per mantenir-se o d'un patrimoni propi, o de les rendes d'un benefici eclesiàstic. El concili volia evitar la figura del capellà empobrit, fins i tot indigent, obligat a treballar manualment per subsistir o a importunar els seus feligresos exigint compensacions econòmiques pels serveis religiosos que oferia. Però, de retop, els pares conciliaris van provocar una altra conseqüència: per ser ordenat, almenys com a prevere secular, calia posseir o bé un capital previ que la família pogués immobilitzar convertint-lo en renda eclesiàstica, o bé estar d'acord amb una persona, normalment un parent, que gaudís d'un benefici –o d'un dret de patronat– i estigués disposat a cedir-lo –o a nomenar– al jove ordenand.

Això suposava una limitació socioeconòmica per accedir als ordes eclesiàstics majors (sotsdiaca, diaca i prevere) que se suma a d'altres factors (estudis, factors familiars, disposició individual...). Dit d'una altra manera: amb la vocació, quan n'hi havia, no n'hi havia prou; calia estar ben situat en una xarxa de relacions familiar, institucional o social per poder ser capellà, més encara si es volia accedir a un benefici eclesiàstic relativament rendible o prestigiós. Això implica que els historiadors han de revalorar, cas per cas, l'estudi del dret de patronat eclesiàstic, és a dir, la facultat que determinades persones o institucions –no forçosament eclesiàstiques, com veurem– tenien de proposar o de nomenar el clergue titular d'un ofici, un benefici o una dignitat eclesiàstica.

És clar que la creació de seminaris diocesans a cada bisbat, ordenada també pel concili de Trento, pot ser vista com un intent de contrarestar aquest efecte col·lateral. L'existència d'un centre de formació sacerdotal a càrrec del bisbat en règim d'internat hauria de facilitar l'accés a la clerecia dels joves aptes i ben predisposats dels sectors socials més humils. Però el cert és que a tot Europa la creació de seminaris va ser lenta i molt difícil i que, allà on van existir, el nombre de seminaristes solia ser molt reduït. La formació dels preveres es continuava fent pels mitjans tradicionals (preceptors familiars, escoles catedralícies o d'ordes religiosos –en particular dels jesuïtes–, estudis universitaris de Teologia o de Dret Canònic...)⁷

L'estadística ho demostra: segons els càlculs de Joan Bada, entre el 1635 i el 1717 a la diòcesi de Barcelona són tonsurats 2.667 clergues, però només 750 (el 28,1%) rebran el sotsdiaconat i només 622 (és a dir, el 23,91%) arribaran a ser ordenats preveres. Per les raons que siguin –però sense estudis més acurats no podem descartar-ne les socioeconòmiques–, a la Barcelona del segle XVII ni tan sols un de cada quatre clergues no farà carrera a l'Església.

Dels sotsdiaques esmentats, el 84,1% són ordenats perquè poden justificar l'accés a un benefici (dels quals en el 4,4% dels casos es tracta d'una canongia, en el 6,3% dels casos d'una rectoria i en el 7,4% d'una capellania). A títol de patrimoni són ordenats el 10,5% dels sotsdiaques. És a dir, que el 94,6% dels ordenats d'ordes majors al bisbat de Barcelona durant aquest període entren en aquestes dues categories. De la resta, o bé no coneixem el seu títol d'ordenació, o bé sabem que són ordenats amb una altra mena de justificants econòmics.

Entre els ordenats a títol de benefici, a tall d'exemple, en el bienni 1656-1657, ben a prop del Tractat dels Pirineus, el 74,15% havien de rebre el benefici d'un patró laic, el 13,48% d'una institució eclesiàstica, el 8,98% d'una institució civil i el 3,37% el rebien a títol personal.⁸ Eren molts pocs, doncs, els que podien accedir a un benefici eclesiàstic secular passant només a través del bisbe o de les institucions eclesiàstiques i sense tenir en compte els patrons laics, ja fossin persones o institucions.

I, recordem-ho, durant bona part d'aquesta època el seminari de Barcelona estava tancat. Fundat pel papa el 1593 i inaugurat el 1598, havia portat una existència esllanguida fins a l'abandonament de l'edifici el 1650; el seminari no reprendria les seves activitats fins al 1735.⁹

La importància del dret de patronat i de les xarxes clientelars condueix a una conclusió que sembla generalment acceptada, malgrat la manca, encara prou important, d'estudis sobre l'origen social del clergat: a l'Europa de la Contrareforma s'opera una selecció socioeconòmica en el reclutament del clergat secular.¹⁰ La restricció de la base social del clergat és encara més evident si parlem dels càrrecs més prestigiosos, i per tant més desitjats, com

6. Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, «Entre ideal y realidad: las élites eclesiásticas y la Reforma católica en la España del siglo XVI», a Nuno G. F. MONTEIRO, Pedro CARDIM i Mafalda SOARES DA CUNHA (eds.), *Optima Pars. Elites Ibero-Americanas do Antigo Regime*, Lisboa: Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa, 2005, p. 13-46.

7. Al bisbat de Perpinyà, per exemple, el seminari no serà creat fins al 1688, sota dominació francesa.

8. Joan BADA ELIAS, «L'origen dels clergues barcelonins en el segle XVII (1635-1717). Aproximació estadística», *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València: Generalitat Valenciana, 1988, t. II, p. 201-213.

9. Enric SUBIRÀ I BLASI: *El Seminari de Barcelona (1593-1917)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 33-34.

10. Caldria estudiar si, pel que fa al clergat regular, els noviciats d'alguns ordes religiosos van permetre l'accés a la clerecia dels sectors socials més modestos.

els bisbats o les canongies de les catedrals, que semblen pràcticament reservats a les classes mitjanes-altes de la societat. Per atènyer-nos al cas de la Barcelona del segle XVII, segons l'estudi de Pedro Fatjó, el 62% dels canonges del capítol catedralici de Barcelona provenen de famílies nobles o de la ciutadania honrada i l'11% de la burgesia urbana i de les professions liberals.¹¹ Com diu Montserrat Jiménez Sureda en el seu llibre sobre la catedral de Girona, «qualsevol estudi sociològic sobre els membres del capítol (...) resta parcial si l'enfocament que ha utilitzat l'autor parteix de l'individu i no de la soca familiar com a base d'aquest». Hom dissenya estratègies de conservació i transmissió de les prebendes de la catedral als membres d'una mateixa família o a persones afins a ella.¹²

L'accés al clergat a la diòcesi d'Elna-Perpinyà abans del Tractat dels Pirineus

Fins al 1640 les famílies rosselloneses coneixen bé els camins que han de seguir per accedir a determinats beneficis eclesiàstics en termes, per exemple, de formació dels sacerdots o d'inserció en xarxes clientelars. Són, al capdavant, els mateixos camins de la clerecia catalana en general, ja que segons les constitucions, els beneficis eclesiàstics a Catalunya estaven reservats als naturals, tot i que aquest precepte no sempre era observat.

La capacitat d'incidència de les famílies rosselloneses en els medis oligàrquics locals era fonamental per poder obtenir canongies, els rectorats de les parròquies més riques i altres càrrecs eclesiàstics prestigiosos. Aquesta incidència és evident a les parròquies, els monestirs i els capítols de la diòcesi d'Elna (el 1601 el papa autoritza la transferència de la seu a Perpinyà). Però, alhora, els contactes o, millor encara, l'existència de famílies amb branques o amb lligams als dos vessants de les Alberes esdevenen determinants per situar clergues dels comtats a tot el Principat i viceversa. Al segle XVI trobem perpinyanesos a capítols catedralicis com Lleida (Josep Juallar), Urgell (Pere Garraver, el 1586) o Barcelona (Joan Calvet, canonge el 1536; Onofre Reart, del qual parlarem tot seguit). Un cas notable és el d'Antoni Pau Centena, nascut el 1616 a Serrallonga (Vallespir), que després d'una accidentada carrera estudiantil per les universitats de Perpinyà, València, Barcelona i Salamanca, obtingué per oposició les rectories d'Urpí (1643) i Sabadell (1644); una llarga estada a Roma i el contacte amb els cardenals oportuns li facilitaren el nomenament com a degà de la catedral de Barcelona el 1658, càrrec que exercí fins a la seva mort el 1691.¹³

L'accés a alguns dels beneficis més importants depèn del rei. És cert que el clergat català no està gaire present en els principals càrrecs eclesiàstics de la Monarquia Hispànica: no hi ha, per exemple, cap català bisbe a Amèrica als segles XVI i XVII. Però, tot i així, pot accedir a un segment de càrrecs de Patronat Reial: segons els càlculs de Maximiliano Barrio, el 69,86% dels bisbes de Catalunya al segle XVII són nascuts a la Corona d'Aragó, inclosos el 46,57% que són catalans.¹⁴ Les famílies rosselloneses no s'hi destaquen especialment: Felip II presenta bisbes de totes les diòcesis catalanes, llevat de la d'Elna. La situació millora poc després, especialment amb el cas del perpinyanès Onofre Reart, que primer va arribar a ser canonge de Barcelona i després, per designació de Felip III, bisbe d'Elna (1599-1608), de Vic (1608-1612) i de Girona (1612-1620). En temps de Felip IV, el benedictí Pere de Puigmarí, nascut a Arles el 1575, esdevindria bisbe de Solsona el 1631. Però l'episcopat només era la culminació, reservada a uns pocs candidats, d'una carrera eclesiàstica més àmplia i general que passava pels capítols catedralicis, el claustre universitari, els càrrecs a l'administració o el clergat regular.

En particular, voldríem cridar l'atenció sobre el paper determinant dels monestirs benedictins, sobretot els agrupats a la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, els priors i abats de la qual eren nomenats a presentació del rei: això suposa una quarantena de monestirs sobretot a la meitat septentrional de Catalunya,¹⁵ inclosos diversos monestirs al nord de les Alberes que al segle XVI pertanyien a congregacions franceses i que el 1592 van ser incorporats a la Tarraconense. Els reis sempre van tenir cura que les reformes religioses d'aquesta congregació no impliquessin una pèrdua del dret de nomenar-ne els superiors,¹⁶ privilegi especialment valuós en un territori com Catalunya, on els càrrecs –civils o eclesiàstics– a proposició del rei eren més escassos que a d'altres regnes de la Monarquia.¹⁷ I les classes altes catalanes sabien que podien utilitzar aquests càrrecs com

11. Pedró FATJÓ GÓMEZ, «Aproximación a una élite institucional de la Cataluña moderna: los capitulares de la Seo de Barcelona en el siglo XVII», *Pedralbes*, 13-II, 1993, p. 156-158.

12. Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *L'Església catalana sota la Monarquia dels Borbons. La Catedral de Girona en el segle XVIII*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 304.

13. Joseph GIBRAT, *Un prêtre catalan: Antoine-Paul Centena (1616-1691)*, Vaison: Imprimerie Bonne Presse du Midi, 1925.

14. Maximiliano BARRIO GOZALO, «Notas para el estudio sociológico de un grupo privilegiado del Antiguo Régimen. Los obispos del Principado de Catalunya, 1660-1835», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, vol. 2, p. 507-513. Les dades són molt semblants a les de Joan BADA ELÍAS, «Origen dels bisbes de les seues catalanes, 1500-1982», *Qüestions de Vida Cristiana*, 113, 1982, p. 102-110.

15. Antoni Maria TOBELLA, «Cronologia dels capítols de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana», *Analecta Montserratensia*, 10-II, 1964, p. 221-398, que, dissortadament, només arriba fins al 1661.

16. Ho diu explícitament el vicecanciller del Consell d'Aragó, Bernardo de Bolea, en el projecte de reforma que redacta el 1569: Arxiu General de Simancas, Estado, 333, s.f., 22-09-1569. Les intervencions de Felip II sobre la congregació a Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, «Catalunya, frontera d'heretges. Reformes monàstiques i reorganització dels recursos eclesiàstics catalans per Felip II», *Pedralbes*, 18-I, 1998, p. 547-556.

17. José María MADURELL MARIMON, «Patronatos reales eclesiásticos en los Reinos de Aragón», *Hispania Sacra*, 13, 1960, p. 413-421.

una sortida prestigiosa i lucrativa per als seus membres consagrats a l'Església, tant si aquests havien professat a l'orde benedictí com si rebien el càrrec en comanda —és a dir, sense ser regulars. Valgui com a prova el primer argument utilitzat per la mateixa Congregació contra l'abat de Sant Martí del Canigó, Àngel Juallar, quan, el 1608, aquest va voler vendre pel seu compte el monestir als jesuïtes de Perpinyà: «los *cavallers* qui solien ordinàriament y solen ésser provehïts destes dignitats de la religió de Sant Benet resten privats per dita unió de una pessa de tanta importàntia com és lo monastir de St. Martí de Canigó, que passa de renda de tres mil y sinc centes lliures».¹⁸

Sense voler fer-ne una catalogació sistemàtica, és òbvia la presència de membres de destacades famílies dels comtats al capdavant dels monestirs catalans al segle XVI: a Sant Pere de Rodes, Tomàs de Llupià (1547-1568); a Besalú, Francesc Garraver (1594-1611); a Serrateix, Àngel Juallar (1594-1600); etc. Crida l'atenció la situació de l'abadia d'Amer, a la Selva, perquè molts dels seus abats als segles XVI i XVII són d'origen septentrional: Francesc Giginta (1536-74), Joan Boscà (1596-1603), Pere Puigmarí (1605-1612), Andreu Pont, que era natural d'Osseja (1643-1654).¹⁹ La seva presència és encara més palesa als monestirs dels propis comtats (Cuixà, Canigó, Arles...) o a certs beneficis regulars secularitzats el 1592 però sempre sota patronat reial, com el d'abat del capítol de Santa Maria la Reial de Perpinyà, antiga canònica de religiosos agustinians.²⁰

En definitiva, les famílies de les elits rosselloneses, a l'igual que les de tot Catalunya, intenten dissenyar acurades estratègies de promoció social en les quals l'accés de determinats membres de la família a certs càrrecs eclesiàstics (canongies, abadies benedictines...) era considerat molt seriosament i en paral·lel al desenvolupament d'una carrera jurídica, administrativa o militar per a altres fills.²¹

Per exemple, en el cas esmentat dels Reart, les ascensions civil i eclesiàstica van de la mà. El 1599, a la vegada que el rei fa nomenar bisbe d'Elna el canonge Onofre, concedeix al seu germà gran Joan-Francesc el privilegi de burgès honorat de Perpinyà. La família podrà consolidar la seva posició no sols a la noblesa (arribaran a heretar el títol de comtes de Santa Coloma), sinó també en els medis eclesiàstics locals: dos nebots del bisbe seran canonges d'Elna i un altre vicari general de la diòcesi el 1633.²²

La família Juallar també va fonamentar bona part de la seva ascensió social en el clergat. Miquel Juallar, doctor en dret establert a Perpinyà a la primera meitat del segle XVI, va tenir tres fills. Un, Joan, va continuar la tradició jurídica familiar, i els altres dos van obtenir prestigiosos beneficis eclesiàstics: Josep va arribar a cabiscoll de la catedral de Lleida i Francesc a canonge d'Elna. Al seu torn, l'esmentat Joan Juallar va tenir tres fills i tres filles. De la descendència masculina, el primogènit Onofre Juallar i Geli obtingué també el doctorat en dret i va aconseguir ser matriculat burgès honorat de Perpinyà el 1603; però Àngel (Perpinyà 1566-1623) va ser benedictí, abat de Santa Maria de Serrateix (1594-1600) i de Sant Martí del Canigó (1600-1623), i Gaspar va ingressar a l'orde dels dominicans. De la femenina, Jerònima Juallar i Geli maridà un donzell de Perpinyà, mentre que les seves germanes Estàsia i Guiomar van prendre l'hàbit de canongesses de Sant Agustí al convent de Sant Salvador de Perpinyà, del qual totes dues arribarien a ser prioros.²³

Posem-ne un últim exemple, aquest ben reeixit i conegut: la família Giginta. La historiografia ha destacat el caràcter assistencial i caritatiu de les obres literàries i dels hospicis fundats pel canonge Miquel de Giginta, però potser no ha valorat prou que la biografia i el comportament, tant seus com de la seva família, s'inscriuen en les pautes més habituals de les recerques d'una promoció política i social tant a escala local com en el si de la Monarquia Hispànica. Com és conegut, Miquel era fill de Francesc Giginta, descendent d'una acreditada família de juristes de Perpinyà, i d'Anna d'Oms, filla del senyor de Villalonga. El matrimoni del seu pare, per tant, havia emparentat amb una família de juristes distingits amb la noblesa local, i situava Miquel i els seus germans

18. Citat per Joan Lluís PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic: Eumo, 1997, p. 57; el subratllat és meu. Vegeu el cas del cavaller de Codolet (Conflent), Sebastià de Terreros, obligat pel seu pare a cops d'espasa a fer professió al monestir de Cuixà vers 1550, Bernat HERNÁNDEZ, «Vida novel·lística d'un monjo de Sant Miquel de Cuixà al segle XVI», *Profesor Nazario González. Una historia abierta*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1998, p. 32-38.

19. Ha posat en evidència aquest fet el Dr. Xavier Solà Colomer, a qui agraeixo que m'hagi deixat consultar el treball que prepara sobre la història de l'abadia d'Amer. Fins i tot al segle XVIII és abat Francesc Miquel Guanter (1716-1733), els orígens remots de la família del qual es troben a Prats de Molló. L'abat Gaspar de Queralt (1741-1772) és un descendent llunyà dels Reart.

20. En foren abats, per exemple, Joan Calvet (1517-1543), Onofre Giginta (1556), Esteve Puig (1565-95) i Rafael Batlle (1598-1612), que era fill d'un burgès honorat de Perpinyà: Francisco José MORALES ROCA, *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las Ordenes Militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Catalunya (1410-1599)*, Madrid: Hidalguía, 1999.

21. Fins i tot hi va haver casos en els quals la possessió del benefici eclesiàstic era l'eix de la promoció social de la família, com els Cassador o els Robuster: Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, «De Reus a Roma: la família Robuster al segle XVI. Algunes reflexions sobre les estratègies familiars», *Pedralbes*, 23-I, 2003, p. 551-566.

22. Philippe LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers i burgesos honorats de Rosselló i Cerdanya*, La Roche-sur-Yon: Imprimerie Centrale de l'Ouest, 1975, vol. 3, p. 106-123.

23. *Ibidem*, vol. II, p. 228-230. Alguns autors prefereixen la grafia Gallart: Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Catàleg dels monestirs catalans*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

en un dels estrats més alts de la societat rossellonesa i, per extensió, de la catalana. Però a més, Francesc Giginta havia jugat bé les seves cartes militars i polítiques fins a obtenir de Carles V el càrrec de regent del Consell d'Aragó el 1549 i de Felip II, el 1560, el privilegi de noblesa. Segons Michel Cavillac, dos fills de Francesc Giginta segueixen la carrera jurídica: Antoni va ser catedràtic de dret i canceller, com el seu pare i el seu avi, de la Universitat de Perpinyà; Carles va fer carrera al servei de la Monarquia: nomenat escrivà reial de l'illa de Menorca el 1563, sol·licitaria fins i tot un hàbit de l'Orde Militar de Santiago.²⁴ Altres dos fills, en canvi, serien eclesiàstics: Onofre Giginta arribà a ser abat de Sant Martí del Canigó el 1577; el cèlebre Miquel obtingué una canongia d'Elna que li donà la base financera per intentar desenvolupar una carrera a més alt nivell. En efecte, Miquel viatjà per tota la Península Ibèrica a la recerca de protectors per fundar les seves «Cases de Misericòrdia» i només gràcies a l'empara de mecenes poderosos, com l'inquisidor general Gaspar de Quiroga i el president del Consell de Castella Antonio de Pazos, va poder fundar-ne les de Toledo (1580) i Madrid (1581). No sense problemes: el 1584, el capítol de la catedral d'Elna, tot considerant que l'allunyament de Miquel implicava una renúncia a la seva prebenda, es negava a pagar-li les rendes, per la qual cosa Miquel va haver de tornar al Rosselló a negociar-hi un acord.²⁵

La presència de la Congregació Claustral benedictina en les estratègies de promoció familiar va més enllà del nomenament d'abats i priors i obliga a parar atenció a la manera com els titulars d'aquests càrrecs utilitzen el seu poder. Un bon exemple podria ser la família Garraver, també de Perpinyà, emparentada amb els famosos Fontanella, de la Garrotxa. L'abat de Besalú, Francesc Garraver, va tenir cura al seu monestir de l'educació tant de Benet Fontanella, que serà religiós benedictí, com de Joan Pere Fontanella, nebot de Benet. L'abat Francesc degué prendre al seu càrrec la carrera eclesiàstica de Benet perquè el seu ascens va ser meteòric; el 1595 ja era cambrer de Besalú, el 1604 abat de la Portella i el 1611, a la mort de Francesc Garraver, el mateix Benet Fontanella esdevingué el seu successor com a abat de Besalú. Mentrestant Joan Pere Fontanella havia cursat estudis de dret a Osca i s'havia casat el 1598 amb Margarida Garraver, neboda de l'abat. Instal·lat a Barcelona, la influència dels dos successius abats de Besalú fou decisiva perquè Joan Pere Fontanella esdevingués advocat de la poderosa Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana i perquè, quan l'abat Benet Fontanella el 1620 serà elegit diputat eclesiàstic, el seu nebot Joan Pere destaquí com a jurista al servei de la Diputació. El desenvolupament eclesiàstic i civil de la família Fontanella discorre en paral·lel i gràcies a la relació amb els Garraver i la seva vinculació a la Diputació del General no s'explica sense el lligam previ amb la Congregació benedictina.²⁶

L'accés al clergat a la diòcesi d'Elna-Perpinyà després del Tractat dels Pirineus

Des del punt de vista que estem considerant, la partició de Catalunya amb el Tractat dels Pirineus comporta un canvi radical en la disponibilitat de càrrec eclesiàstics i en algunes de les estratègies necessàries per accedir-hi per a les famílies que romanen a la part francesa.

Després del trasbals de la guerra, de la dominació francesa del Principat i del desmembrament del Nord de Catalunya, la sortida i la promoció social de les famílies rosselloneses a través del clergat estan seriosament compromeses. Amb el Tractat dels Pirineus, a partir del 1659 la situació s'ha capgirat a la diòcesi de Perpinyà. També al Capcir, que pertany a la diòcesi d'Alet, o a Talteüll i Vingrau, que formen part de l'arquebisbat de Narbona i, sobretot, a l'Alta Cerdanya, que, sorprenentment, va restar sota la jurisdicció del bisbat d'Urgell fins al segle XIX.²⁷ Però nosaltres aquí ens centrarem en el cas del bisbat d'Elna-Perpinyà.

En primer lloc, les famílies del bisbat han perdut l'accés al Patronat Reial hispànic i, malgrat l'època transcorreguda en la qual el rei de França ha estat comte de Barcelona, encara no tenen clars els mecanismes per inserir-se en el patronat de la Corona francesa, tan disputat com l'hispànic i molt més centralitzat encara.

En segon lloc, s'ha perdut la possibilitat d'accedir als beneficis eclesiàstics de vuit diòcesis catalanes —com hem vist, accessibles abans del 1640— i el «mercat» eclesiàstic resta ara reduït pràcticament a la petita seu d'Elna-Perpinyà.

En tercer lloc, l'arribada de les famílies profranceses que fugen de la dominació habsbúrgica del Principat («vora un miler» de persones, segons l'estimació d'Òscar Jané Checa) modifica l'equilibri de les relacions no sols a escala política, sinó també a escala eclesiàstica.²⁸ Aquest és el cas, per exemple, de Josep Trobat, el germà cler-

24. Diversos rossellonesos de famílies com els Giginta o els Ortafà van ser cavallers d'aquest orde militar: Pere MOLAS I RIBALTA, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona: Curial, 1996, p. 205.

25. Michel CAVILLAC: «La reforma de la beneficència en la Espanya del segle XVI: la obra de Miguel Giginta», *Estudios de Historia Social*, 10-11, 1979, p. 7-60, sobretot p. 8-25. Les dades no coincideixen totalment amb Philippe LAZERME, *op. cit.*, vol. 2, p. 152-154.

26. Joan-Lluís PALOS, *Els juristes...*, *op. cit.*, p. 19-20 i 56. Antoni SIMON I TARRÉS, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 159-160. Francisco José MORALES ROCA, *op. cit.*, t. I, p. 211.

27. Enric MOLINÉ, «L'autorité de l'évêque d'Urgell en Cerdagne française (1659-1803)», a Michel BRUNET, Serge BRUNET i Claudine PAILHÈS (dirs.), *Pays Pyrénéens & Pouvoirs centraux, XVIIe-XXe siècles*, Foix: Conseil Général de l'Ariège, 1993, vol. 1, p. 415-436. Aícia Marcet ja n'havia parlat: «La Cerdagne après le Traité des Pyrénées», *Annales du Midi*, t. 93, núm. 152, 1981, p. 141-155.

28. Òscar JANÉ CHECA, «L'elit catalana al Rosselló després de 1652: una generació d'adaptació», a Pep VALSALOBRE i Gabriel SAN-SANO (eds.), *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006, p. 65.

gue del totpoderós intendent Ramon Trobat, que es va haver d'enfrontar durament al capítol d'Elna per a fer valer el nomenament pel rei de sagristà de la catedral en contra del candidat del papa.²⁹ Però és que Josep Trobat acumulava càrrecs eclesiàstics i va aconseguir ser, també, prior de Vallbona del Camp (1665-82), abat de Santa Maria la Reial (1685-89) i de Sant Miquel de Cuixà (1689-1701).³⁰ És també el cas del canonge barceloní Jeroni Lleopart, que esdevindrà vicari capitular i inquisidor amb el suport de les autoritats franceses i l'oposició de la facció de canonges liderada pel perpinyanès Sebastià Garriga.³¹

I, en quart lloc, des que aquesta diòcesi entra sota l'òrbita de Lluís XIV, pot aparèixer tot un grup de potents competidors: els clergues no catalans que estan ben situats a les xarxes clientelars franceses o que serveixen a la seva política de francesització del territori, també en l'àmbit eclesiàstic.

És probable que aquest canvi es fes gradualment. Recentment Òscar Jané Checa ha cridat l'atenció sobre la importància d'analitzar l'annexió del Rosselló per França com un procés i no com un esdeveniment, en el qual l'evolució de les persones i, sobretot de les generacions, seria molt important.³² Des d'aquest punt de vista, les famílies rosselloneses es van haver d'adaptar a un nou panorama politicoeclesiàstic que es va anar definint progressivament.

En un primer moment, entre el 1640 i el 1668, la indefinició del patronat reial havia d'afectar greument no sols la situació religiosa de les diòcesis, sinó també les expectatives de les famílies de les elits. El papa Urbà VIII (1623-1644), per no prendre partit en el conflicte entre francesos i espanyols, es negava a confirmar les presentacions a beneficis eclesiàstics catalans, inclosos els bisbats, que li feien els reis d'Espanya i de França. El papa, tot i tenir una clara inclinació profrancesa en la Guerra dels Trenta Anys, volia mantenir una aparença de neutralitat.³³ El seu successor, Innocenci X (1644-1655), va adoptar la mateixa actitud. Els dos sobirans continuaven presentant bisbes, abats o priors benedictins i titulars d'altres beneficis de patronat reial però, en no rebre el preceptiu nomenament romà, els candidats restaven en la situació d'«electes», que en teoria havia de ser provisional i que ara es perllongava indefinidament. Confirmar la presentació de l'un o de l'altre monarca hagués suposat un reconeixement tàcit per la Santa Seu de la seva sobirania sobre Catalunya, cosa que el papa no volia fer.³⁴

Malgrat la política de no-intervenció pontificia, els reis de França van intentar substituir el Patronat Reial hispànic a Catalunya per un sistema propi de designacions que permetés recompensar i estimular la fidelitat de les persones o de les famílies que s'havien significat més al servei de la causa francesa. També en aquests casos la interrelació entre religió i política és evident: si, per posar un exemple, Joan Rafael Pont, originari de Girona, es distingeix pels seus serveis militars al rei de França durant la guerra, el seu germà Pere Pont, doctor en Teologia i els dos Drets, ardiaca d'Urgell, que també ha format part de l'exèrcit francès a Catalunya, és familiar del bisbe Marca i acabarà sent membre honorari del Consell Sobirà, és nomenat el 1644 abat de Sant Pere de Rodes i el 1647 abat de Santa Maria d'Arles; com que l'abadia d'Arles roman a la part francesa, Lluís XIV confirmarà el nomenament en 1661 –això sí, amb l'obligació que l'abat cedeixi una pensió anual a un canonge de Saint-Flour–, però les butlles amb el nomenament pontifici no seran expedides a Roma fins al 1669. Des del 1644, Pere Pont haurà ostentat el títol d'abat de l'orde de Sant Benet sense ser-ho efectivament fins al 1669, 25 anys després.³⁵

Després del 1659, la situació es modifica, però la indefinició pontificia persisteix a causa de les pretensions absolutistes de Lluís XIV. En el Tractat dels Pirineus, Felip IV havia cedit al rei de França tots els seus drets de sobirania, incloent-hi explícitament els de patronat i les regalies sobre bisbats, catedrals i altres beneficis eclesiàstics. La posició francesa va ser aleshores clara: el concordat de Bolonya del 1516, que regulava les regalies i els drets dels nomenaments eclesiàstics de manera molt favorable als reis de França, havia de ser aplicat també al Rosselló i a l'Artois, car era consubstancial a la sobirania del monarca. El rei podia, doncs, nomenar *de facto* determinats càrrecs eclesiàstics, a començar pels mateixos bisbes, i el papa s'havia de limitar a acceptar aquelles designacions. Però la Cúria romana no compartia aquest punt de vista: ni el Rosselló ni l'Artois no estaven inclo-

29. Òscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja: Afers, 2006, p. 345-347.

30. Vegeu-ne els abaciologis a Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *op. cit.*

31. Raymond SALA, *Dieu...*, *op. cit.*, p. 331.

32. Òscar JANÉ CHECA, «L'assimilation du Roussillon à la France: une question de temps... judiciaire», a Christiane VILLAIN-GANDOSI; Jacqueline LORENZ; eds., *Le temps vu par...*, Besançon: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2008.

33. Quintín ALDEA VAQUERO, «España, el Papado y el Imperio durante la Guerra de los Treinta Años», *Miscelánea Comillas*, 29, 1957, p. 291-438; 30, 1958, p. 249-330.

34. Joan BUSQUETS, «Bisbes espanyols i francesos a Catalunya durant la Guerra dels Segadors», a Albert ROSSICH i August RAFANELL (eds.), *El Barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18, 19 de desembre de 1987*, Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 61-87. El mateix va passar amb els nomenaments de bisbes portuguesos per Felip IV i per Joan IV (José Pedro PAIVA, *Os Bispos de Portugal e do Império, 1495-1777*, Coimbra: Universitat de Coimbra, 2006, p. 56-66) o en els nomenaments als beneficis eclesiàstics del bisbat d'Arras, ocupat pels francesos el 1640 (Olivier PONCET, «Un aspect de la conquête française de l'Artois: les nominations aux bénéfices majeurs de 1640 à 1668», *Revue d'Histoire de l'Église de France*, 82, 1996, p. 263-299).

35. Òscar JANÉ CHECA, «L'elit...», art. cit., p. 86-87; Francisco MONSALVATJE Y FOSSAS, *Monasterio de Santa María de Arles*, Olot: Imp. y Librería de Juan Bonet, 1896, p. 93.

sos en el concordat i, per tant, si el rei volia proposar un candidat a les seves seus episcopals, havia de demanar primer una concessió del papa (un «indult») per poder-ho fer.³⁶ Quan els diplomàtics de Lluís XIV, però, van acceptar finalment de demanar indults, van topat amb negatives papals a causa de les males relacions generals del papa Alexandre VII (1655-1667) amb els francesos.³⁷

Només l'elecció de Climent IX, que era el candidat de Lluís XIV al pontificat en el conclave del 1667, va permetre de resoldre l'afer. El 1668, el nou papa, agraït, va concedir un indult perpetu als reis de França per designar els bisbes d'Arras i d'Elna-Perpinyà. Això és el que va permetre que, per fi, a finals de la dècada del 1660, es poguessin expedir les butlles de nomenament de la legió de beneficiats catalans profrancesos que romanien electes, com l'esmentat Pere Pont o el bisbe Margarit, el cas del qual ara veurem, i que aquests poguessin prendre possessió dels seus beneficis. Però ara ja només es tractava, és clar, d'aquells clergues que conservaven beneficis a la part sota sobirania francesa.

La fi de l'obstrucció pontificia fa passar a primer pla la natura i la intenció del Patronat Reial als comtats. Des del 1640, el patronat català del rei de França havia de servir per recompensar i mantenir fidels les famílies catalanes. A partir del 1659 la intencionalitat sembla, de moment, la mateixa, però ara que la part sota sobirania francesa ha quedat circumscrita a la Catalunya Nord, el patronat del qual disposa el rei és molt reduït.

Al procés de consolidació gradual de la jerarquia eclesiàstica profrancesa cal afegir els dubtes de la societat rossellonesa sobre si l'annexió a França era temporal o definitiva. La generació del Tractat dels Pirineus o fins i tot la immediatament posterior, que conservava viu el somni d'una reunificació territorial catalana, seria, en paraules d'Òscar Jané, una «generació d'adaptació». D'altra banda, aquest historiador ha mostrat com el grup d'immigrants catalans (els Trobat, Fontanella, Segarra...) van instaurar un nou «clientelisme i nepotisme (...) a la nova província francesa, sempre sota el *laissez-faire* de les autoritats gal·les. Així s'establí un grup que aglutinava els profrancesos que acaparaven el poder».³⁸ Atesa l'íntima relació entre religió, política i estratègies socials, sembla lògic que aquests personatges no sols intentessin aconseguir els càrrecs polítics més rellevants, sinó també els eclesiàstics, com ho prova la presència ja esmentada del germà de Ramon Trobat com a titular d'alguns dels beneficis eclesiàstics més prestigiosos i lucratius o de Josep Margarit, nebot del bisbe Margarit, com a abat de Sant Martí del Canigó (1659-1688).

En efecte, és possible que durant el govern del bisbe Vicenç Margarit i Biure les elits catalanes de la diòcesi, ja fossin rosselloneses o immigrades, mantinguessin la seva esperança de conservar un estatus privilegiat. Com és conegut, els Margarit, família de la baixa noblesa de l'Empordà, s'havien distingit per la seva adhesió a la causa francesa, per la qual cosa van ser exclosos del perdó de Felip IV i van perdre tots els seus títols i terres a la part hispànica. Lluís XIV va recompensar Josep, el germà gran, amb els títols de baró de Brens i marquès d'Aguilar. Quant a Vicenç, nascut el 1603, frare dominicà des de molt jove, doctor en Teologia, el rei de França el va presentar successivament als bisbats de Lleida (1642), Solsona (1646), Barcelona (1651) i Elna (1658), però, com ja sabem, Vicenç no va obtenir mai la confirmació papal d'aquests nomenaments. L'indult de Climent IX a Lluís XIV per designar els bisbes d'Elna-Perpinyà va permetre, deu anys després de la seva designació pel rei, la consagració episcopal de Margarit, quan ja tenia 65 anys.

Margarit, que després de mitja vida esperant accedia ja ancià al poder episcopal, morí aviat, el 1572. I el 1573, Lluís XIV proposà per succeir-lo Jean-Louis de Bruehl. Encara és un nomenament que s'explica en part per raons locals. Bruehl, natural de Caylus (Quercy), és el germà del governador de Perpinyà i el 1662 havia estat nomenat inquisidor del Rosselló i Conflent.

Però la mort de Margarit coincidia amb una greu disputa entre París i Roma a propòsit de la diòcesi perpinyanesa. L'indult de Climent IX relatiu al Rosselló, a diferència del de l'Artois, establia certes condicions que diferenciaven la diòcesi de Perpinyà dels altres bisbats francesos: el papa preveia que s'hi aplicarien els decrets del concili de Trento (que la Corona francesa mai no havia acceptat), que s'hi mantindria el tribunal de la Inquisició, que s'hi publicaria anualment la butlla *In Coena Domini* (que condemnava els excessos del poder civil sobre el religiós, en especial *l'appel comme d'abus*), que hi hauria una exempció de les regalies i que s'hi reconeixeria el dret d'espoli a Roma (la percepció de les rendes del bisbat durant les vacants de la seu).³⁹ En la pràctica, Lluís XIV es negava a acceptar aquestes condicions: cobrava ell les rendes de la seu durant la vacant episcopal, sense reconèixer l'*ius spolii* del papa; el Consell Sobirà interferia contínuament en afers de la jurisdicció eclesiàstica; la Inquisició havia pràcticament desaparegut...

36. Olivier PONCET, «Les contradictions d'une diplomatie. Le Saint-Siège face aux demandes indultaires des souverains catholiques (Espagne, France, Portugal) de 1640 à 1668», a Lucien BÉLY (ed.), *L'Europe des traités de Westphalie. Esprit de la diplomatie et diplomatie de l'esprit*, París: PUF, 2000, p. 254-265.

37. Joseph BERGIN, *Crown, Church and Episcopate under Louis XIV*, New Haven – Londres: Yale University Press, 2004, p. 20-24.

38. Òscar JANÉ CHECA, «L'elit...», art. cit., p. 85.

39. Raymond SALA, *Dieu... op. cit.*, p. 336-337.

Per això, quan el rei va proposar l'inquisidor Bruelh, que s'havia distingit per la seva docilitat al rei de França, com a nou bisbe de Perpinyà, el papa, tement que el nomenament fos una maniobra per situar definitivament la Inquisició sota control de la Corona, es va negar a confirmar-lo. Bruelh va morir el 1675 sense haver rebut el nomenament pontifici de bisbe.

Tampoc la persona triada per Lluís XIV com a bisbe el 1675 no va aconseguir el nomenament pontifici. Jean-Baptiste d'Etampes de Valançay (1675-1679) va ser promogut finalment el 1679 a la diòcesi de Marsella, sense haver posat mai els peus a Perpinyà.⁴⁰

Però a diferència de les dues presentacions anteriors (Margarit i Bruelh), la designació fallida d'Etampes mostra que cap al 1675 la diòcesi d'Elna-Perpinyà ja és tractada pel rei com una diòcesi francesa més i aquest és l'índex més clar d'un canvi de tendència:⁴¹ la política reial i el patronat de la Corona als comtats ja no s'utilitzen per premiar els catalans fidels, sinó per anar adaptant les estructures eclesiàstiques del bisbat de Perpinyà als usos i les pautes de l'Església gal·licana. En efecte, si fins al 1675 els nomenaments de bisbes reflecteixen encara la transició entre la diòcesi «hispanica» i la diòcesi «gal·licana», a partir d'aleshores els eclesiàstics nomenats al capdavant de l'església rossellonesa ja són francesos sense cap relació prèvia amb la diòcesi, el currículum dels quals és equiparable al de la gran majoria dels bisbes designats per Lluís XIV en altres territoris de la seva sobirania, estudiats per Joseph Bergin.

El només bisbe electe Jean-Baptiste d'Etampes de Valançay, natural d'Orléans, fill del marquès d'Autry i descendent d'altres bisbes, doctor en Teologia per la Sorbona, era un hàbil cortesà. El bisbe Louis Habert de Montmort (1682-1695), com Etampes, renebot d'un antic bisbe francès, era descendent d'una família parisenc a d'oficials del rei que havia emparentat amb la noblesa. Nascut a París el 1644, fill del marquès de Marigny, estudià a París i a Cahors. Habert comptava amb el seu pare i dos cosins entre els fundadors de l'Académie Française i, a la seva mort, el seu germà era intendent de Marsella. I el seu successor, Jean Hervé Bazan de Flamenville (1695-1721), provenia d'una de les famílies de la noblesa normanda i devia la promoció, entre altres factors, als contactes amb el bisbe de Chartres i director espiritual de Madame de Maintenon, Paul Godet des Maris. Flamenville s'havia format a Saint-Sulpice i, abans de ser nomenat bisbe, havia col·laborat en reformes eclesiàstiques al servei dels bisbes d'Angers i de Castres.⁴²

Aquests nomenaments episcopals aviat aniran acompanyats del que sembla ser una política deliberada per anar prenent el control sobre els beneficis monàstics a les oligarquies locals i posar-los sota la tutela de la Corona, directament o a través del bisbe o d'altres institucions. A diferència del que passava abans del Tractat dels Pirineus, en el trànsit del segle XVII al segle XVIII s'intenta que les rendes de les abadies i dels priorats ja no serveixin per donar sortida als fadrísters de les elits rosselloneses. El priorat de Santa Maria i Sant Joan del Coll de la Perxa passa el 1682 sota el domini del Reial Orde Militar del Mont Carmel i Sant Llätzer de Jerusalem, que depenia totalment del monarca. El títol d'abat de Santa Maria la Real de Perpinyà és annexat al de bisbe de Perpinyà el 1695. Les rendes del priorat de Santa Maria de Sant Feliu d'Amunt són incorporades el 1699 al seminari de Perpinyà. El 1701, Lluís XIV intenta unir les rendes de Sant Miquel de Cuixà, de Santa Maria d'Arles i del seu priorat annex de Sant Andreu de Sureda a la mensa episcopal, tot proposant com a abat el mateix bisbe Bazan de Flamenville, però l'oposició de la Santa Seu fa fracassar el projecte; aleshores, el rei proposa com a abat d'Arles el provençal Natali Gaillard de Chaudon, monjo del monestir de Sant Víctor de Marsella, i, a la seva mort, la Corona sí que aconsegueix transferir Arles i Sureda a la diòcesi, de manera que, des del 1722 en són abats i priors els bisbes de Perpinyà. El priorat de Santa Maria del Camp acaba a partir del 1712 en mans de la poderosa família romana dels Lanti, residents a Itàlia. El 1719 el priorat de Santa Maria de Cornellà de Conflent, que des del 1664 havia estat en mans dels Segarra, és unit al col·legi dels jesuïtes de Perpinyà.⁴³

Conclusions

El Tractat dels Pirineus, que comporta el pas de la diòcesi d'Elna-Perpinyà sota sobirania francesa i l'arribada al bisbat de moltes famílies meridionals immigrades, trasbalsa profundament els mecanismes d'inserció de les famílies rosselloneses en les xarxes clientelars que permetien l'accés als beneficis eclesiàstics més prestigiosos i

40. Joseph BERGIN, *Crown...*, op. cit., p. 30-31.

41. Això corroboraria l'idea d'Òscar Jané que «la francisation ne devint une possibilité-instrument sérieuse qu'à partir des années 1670»; «L'assimilation...», art. cit., p. 269. Potser aquesta «gal·licanització» havia començat una dècada abans que al clergat secular al clergat regular, que a partir del 1661 es troba annexat a les províncies franceses (arribada de jesuïtes de Tolosa el 1661, fundació de les *Enseignantes* provinents de Béziers el 1664...).

42. Per a les biografies d'aquests bisbes, vegeu Joseph BERGIN, *Crown...*, op. cit., Appendix B, amb dades més actualitzades que les de Pierre PUIGGARÍ, *Catalogue biographique des évêques d'Elne*, Perpinyà: J. B. Alzine, 1842 i del sempre útil Jean CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, Perpinyà: Imp. Lib. Cat. J. Comet, 1910. El bisbe Flamenville, però, va voler aprendre català des de la seva arribada a Perpinyà: Òscar JANÉ CHECA, *Catalunya...*, op. cit., p. 346.

43. Dades espigolades a Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Catàleg...*, op. cit., pàssim i a Francisco MONTSALVATJE Y FOSSAS, *Notícies històriques*, Olot: Impr. de Juan Bonet, 1899-1915, pàssim.

lucratius. Aquestes famílies s'han d'adaptar progressivament, en el decurs d'una o dues generacions, a la nova situació en termes de política eclesiàstica.

El malestar palès entre el clergat del bisbat de Perpinyà a partir de la segona meitat del segle XVII, que autors com Ramon Sala⁴⁴ o Alicia Marcet han posat de manifest en moltes publicacions, es pot explicar no sols en termes d'identitat politicoreligiosa, sinó també com una lluita per conservar el control sobre certs espais eclesiàstics que garantissin una destinació adequada als fills clergues de les famílies benestants rosselloneses. Això afecta també els convents de monges, que donen una sortida honorable a les filles d'aquestes mateixes famílies que no estan destinades al matrimoni. Així també es podria entendre la dura disputa que es va produir entre el 1664 i el 1667 per saber si calia sotmetre les clarisses del convent de Perpinyà a la jurisdicció dels franciscans de la província de Sant Lluís, amb seu a Tolosa, al bisbe de Perpinyà o directament a l'obediència de la Santa Seu.⁴⁵

Són lluites aferrissades, és clar, perquè els uns i els altres s'hi juguen molt. D'una banda, certes famílies locals hi veuen compromesa la seva supervivència com a oligarquia en termes sociològics. D'altra banda, l'administració reial hi veu un dels instruments per assegurar-se que el retorn a la Monarquia Hispànica ja no serà possible i per equiparar el territori a les altres províncies de la Corona.

Potser l'exemple més clar de l'adaptació a la nova situació, ja consolidada i palesa als ulls de molts a inicis del segle XVIII, és el de la família Xaupí, estudiada per Ramon Sala. Aquesta família d'Estagell, d'origen pagès però propietària de la baronia de Jau des de mitjan segle XVII, s'instal·la a Perpinyà el 1655. El metge i senyor de Jau, Francesc Xaupí Delaris, que arribarà a president de la corporació de metges de Perpinyà, té tres fills i quatre filles: dues d'elles es casen amb importants oficials francesos i una altra entra al convent de les *Enseignantes* de Perpinyà, fundat el 1664 per ensenyar francès a les nenes del Rosselló. L'hereu, Francesc Xaupí Maris, es gradua en medicina a Montpeller i arriba, com el seu pare, a presidir els metges de Perpinyà; dos dels altres fills, Josep i Ventura Xaupí, tots dos clergues, són enviats a estudiar a la Sorbona. Ventura, nascut a Perpinyà el 1691, és rector de Sant Llorenç de Cerdans entre el 1715 i el 1745, s'enfronta a la noblesa local per la reforma de les canongesses de Sant Agustí i, acusat de jansenista, acaba exiliat a Narbona. Però el membre més destacat de la família és Josep Xaupí (1688-1778), fillol de Ramon Trobat. El 1705 Lluís XIV ja l'ha nomenat abat de Santa Maria de Jau i el 1720 Xaupí obté una canongia de Perpinyà en contra de l'opinió del capítol catedralici gràcies als seus contactes a París. Xaupí, ordenat sacerdot pel mateix cardenal de Noailles, no amaga les seves cartes: fa valer que «*je suis docteur en Sorbonne, le premier et le seul de ce pays qui aie fait des études à Paris où j'ai été élevé dès mon enfance. J'ai appris dans cette capitale les sentiments d'un bon français et la connaissance des lois du royaume*» que, diu, li seran molt útils en un país dominat per doctrines ultramuntanes i afecció per la dominació hispànica. Josep fa carrera a París, on arriba a ser degà de la Facultat de Teologia de París el 1764.⁴⁶

Els Xaupí, com altres famílies de l'època, han entès que a inicis del segle XVIII ja s'ha consumat una renovació dels mecanismes d'accés als càrrecs principals –polítics, militars o eclesiàstics– i que, en el seu nivell més alt, les estratègies de promoció social passen ara per Versalles i per París. La francesització és una clau que permet accedir definitivament al reduït món de les oligarquies locals. Si bé les famílies tradicionals d'origen noble o burgesès intenten mantenir-lo tancat, cada cop controlen menys els ressorts del patronat eclesiàstic dels beneficis més lucratius i importants.

44. Raymond SALA, *Dieu...*, op. cit., pàssim.

45. Alicia MARCET, «L'affaire des clarisses de Perpignan : un exemple de l'attitude du clergé roussillonnais après l'annexion», a Michel BRUNET, Serge BRUNET i Claudine PAILHÈS (dirs.), op. cit., vol. 1, p. 451-466.

46. Ramon SALA, «Els Xaupí. Una família de catalans afrancesats», *Afers*, 28, 1997, p. 701-707; vegeu també Philippe LAZERME, op. cit., vol. 3, p. 390-396, que diu que Xaupí era ja canonge el 1716. Un oncle de Ventura i de Josep, Anton Xaupí i Delaris, ja havia estat rector d'Arles, i una cosina, Josepa Joana, també va ingressar, el 1740, al convent de les *Enseignantes*.

